

Tahák na svaták

Karel Jaromír Erben: Kytice 2. díl

Vzpomenete si, jak vypadá postupný, přerývaný, sdružený nebo obkročný rým? Budete je potřebovat při rozboru poezie, ať už to bude Kytice, Bezručovy Slezské písně nebo Seifertova Maminka. Dnes si navíc krátce rozebereme i populárně-naučný styl, na který můžete narazit při analýze neuměleckého textu.

Co byste měli vědět

Jak se verše rýmuji

ABAB, AABB, ABBA a ABCB... Zkoušky z matematiky už máte za sebou, ale neuškodí, pokud si v hlavě udržíte alespoň tyto vzorečky. Díky nim při rozboru básnického díla lehce rozpoznáte, o jaký rým se jedná. Když zůstaneme u Kytice, střídavý verš (ABAB) snadno odhalíte třeba ve stejnojmenné básni.

Zemřela matka do hrobu dána, (A)
siroty po ní zůstaly; (B)
i přicházely každíčického rána(A)
a matičku svou hledaly (B)

V básni Vodník zase narazíte na sdružený rým (AABB):
Ráno, raničko panna vstala, (A)
prádló si v uzal zavázala: (A)
„Půjdu, matičko, k jezeru, (B)
šátečky sobě vyperu.“ (B)

Co bych poradil/a studentům

→ BLANKA LANGEROVÁ

Učitelka českého jazyka, Biskupské gymnázium v Hradci Králové

Podle mého názoru je současná podoba ústní maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury velmi jednoduchá. Co tedy student musí udělat, aby uspěl? Především by měl mít přečtených dvacet knih, které si podle zadaných kritérií vybral. Měl by znát terminologii potřebnou pro rozbor uměleckého i neuměleckého textu. Studenti by neměli opomíjet základní informace o autorovi a jeho další tvorbě a zařazení autora do literárního kontextu. U samotné zkoušky by měli mluvit spisovně.

Autorem textových rozborů je
PhDr. Stanislav Zajíček
z Gymnázia Matyáše Lercha, Brno.

Seriál připravila redaktorka MF DNES
Bohdana Jarošová.

Příště

Guy de Maupassant: Kulička

Ve druhém dílu skočíme rovnou do poloviny devatenáctého století, kdy český historik, právník a spisovatel Karel Jaromír Erben dopisuje svou sbírku třinácti balad, kterou vydal pod původním názvem Kytice z pověstí národních.

Erbenova Kytice není jen knížkou básnických balad, kterou autor vydává r. 1853. Rozmanitými cestami se stala jedním ze symbolů novodobé české kultury.

Proč? Výrazným způsobem totiž odkazuje k lidovému slovesnému umění, a to se stalo jedním z podstatných pramenů nové tvorby, již chtějí čeští umělci v 1. polovině 19. století obhájit svěbytnou národní existenci. Sám autor to ve slavné úvodní básni Kytice říká prostřednictvím metaforického obrazu: naše mateřská řeč sice zemřela a do hrobu dána, ale ne tak docela, žije totiž v lidových povídkách, jež nyní hodlám po svém vypravovat laskavému čtenáři.

Zde je nutné zdůraznit, že Erben se o lidovou slovesnost zajímal celý život, a proto se k ní tak upřímně hlásí jako ke své formální i obsahové inspiraci pro vlastní tvorbu. To, že tak činí metaforickým obrazem Matky-Řeči, má svůj význam - čtenáře upozorňuje, co ho čeká (totiž hledání možných významů skrytých za básnickými obrazy jeho balad). A dodejme, že metaforičnost Erbenových balad provokuje nové a nové generace čtenářů, malířů, hudebníků, divadelníků a filmařů, aby básně vyložili po svém (což znamená, že dílo nese vysokou estetickou hodnotu).

To všechno jsou důvody onoho výjimečného místa Kytice v české kultuře.

Kdo za to může...?

Básni Dceřina kletba určuje Erben v kompozici sbírky silné místo - patří jí takřka samotný závěr, což odpovídá váze klíčového motivu, jímž je násilná smrt, kterou přinese Dcera-matka svému dítěti a posléze i sobě samotné. Rámcovým tématem celé Kytice, a tím i Dceřiny kletby, je lidská slabost podléhající pokušení neřesti a hříchu (autor tato pokušení vyvolává na půdorysu rodinných vztahů, což má mocný vliv na čtenářské porozumění - každý zná různá pokušení v „časoprostoru“

rodiny). Podlehnout pokušení přináší trest; co je jím v tomto příběhu, to je otázka stejně složitá jako hledání, kdo za to může... Dcera-matka (sebe) vraždí, její matka-vychovatelka? Nebo snad sociální okolnosti...?

Mistr svého řemesla

Při tvorbě využívá Erben všech možností, jež mu jazyk svými prostředky nabízí. Na rovině zvukové tak „slyšíme“ bohaté využití rytmu i rýmu (u něj základní nositelé principu poezie vždy). Jde přitom o jednoduché konstrukce, všech dvanáct slok váže postupný rým propojující jejich závěrečné verše. Uvnitř slok samotných pak pozorujeme rým sdružený na-

ukázka z knihy

Dceřina kletba

Což jsi se tak zasmušila,
dcery má,
což jsi se tak zasmušila?
Veselá jsi jindy byla,
nyní přestal tobě smíh!

„Zabila jsem holoubátko,
matko má,
zabila jsem holoubátko -
opuštěné jedičátko -
bílě bylo jako sněh!“

Holoubátko to nebylo,
dcery má,
holoubátko to nebylo -
líčko se ti proměnilo
a potrhán je tvůj vzhled!

„Och, zabila jsem děťátko,
matko má,
och, zabila jsem děťátko,
svě ubohé zrozeňátko -
žalostí bych poslala hned!“

A co míníš učiniti,
dcery má,
a co míníš učiniti,
kterak vinu napraviti
a smířiti boží hněv?

„Půjdu hledat květu toho,
matko má,
půjdu hledat květu toho,
kterýž snímá viny mnoho
a vzbouřenou chladí krev.“

A kde najdeš toho květu,
dcery má,
a kde najdeš toho květu
po všem široším světu,
v které roste zahrádce?

„Tam za branou nad vršíkem,
matko má,
tam za branou nad vršíkem,
na tom sloupu se hřebíčkem,
na konopné oprátlce!“

A co vzkážeš hochu tomu,
dcery má,
a co vzkážeš hochu tomu,
jenž chodíval k nám do domu
a s tebou se těšoval?

„Vzkazuji mu požehnání,
matko má,
vzkazuji mu požehnání -
červa v duši do skonání,
že mi zrádně mluvil!“

A co necháš svoji matce,
dcery má,
a co necháš svoji matce,
jež tě milovala sladce
a draze tě chovala?

„Kletbu zůstavuji tobě,
matko má,
kletbu zůstavuji tobě,
bys nenašla místa v hrobě,
žeš mi zvlí dávala!“

vazující na oslovením proložené opakování prvních a třetích veršů ve sloce: toto opakování oslovení a promluvy Matky a Dcery je aluzí (= odkazem) na vážnou básnickou formu obřadní litanie (to podtrhuje i základní kompoziční osa básně, již je dialog).

Na rytmičké stavbě pak vidíme jev častý jak v lidové poezii, tak u Erbena, a to jsou polymetrické (= rozmanité v typech rytmu i jejich uspořádání) struktury - promluvy Matky směřují spíše k jambickému spádu, u Dcery můžeme vidět i čistý trochejský tetrametr, viz např. v šesté sloce. Také můžeme v celé básni mluvit o výrazném využití eufonie.

Rovina prostředků slovní zásoby a stavby věty je prostorem pro využití tropů a figur. Opět tu najdeme nástroje lidové poezie, např. zdobnělny (holoubátko, zrozeňátko, vršík), ustálená přirovnání (bílě jako sněh) nebo antitezi (zabila jsem holoubátko - holoubátko to nebylo - och, zabila jsem děťátko). Dále objevíme metafory (zde také rozvinuta personifikací v básnický obraz: květ ten, kterýž snímá viny mnoho/a vzbouřenou chladí krev) a pro tento způsob básnění typičtější metonymie pojmenovávající vinu i trest (hoch, jenž

s tebou se těšoval; bys nenašla místa v hrobě/žeš mi zvlí dávala) a v závěru i hořký metaforický paradox (vzkazuji mu požehnání - /červa v duši do skonání/že mi zrádně mluvil).

Za zmínku stojí i použití interpunkce - promluvy Dcery vždy nesou uvozovky přímé řeči, ale Matky ne, možná Matka mluví jen v Dceřině mysli...

Závěrem: všechny jazykové i stylistické prostředky směřovaly k tomu, aby autor vytvořil dokonalou básnickou stavbu, jež bude podporovat silné sdělení - a to je nejlepší důkaz, že Karel Jaromír Erben byl výtečným mistrem básnického řemesla, který by si jen tím zasloužil výjimečné místo v české literatuře.

Neumělecký text

Nezapomínejte, že komunikace s dětmi sestává nejen z obsahu mluvených slov, ale též z procesu komunikace, který někdy může být v rozporu se smyslem toho, co se říká! Například někteří rodiče si

úryvek

mohou však těmto nebezpečím zabránit. Mohou své děti pouze obeznámit s tělesným a duševními riziky jejich chování.

Rodiče mohou pochybit pouze tím, že dají dceři nejednoznačný signál. I když jí řeknou, aby se zdržela pohlavního styku, vzápětí znehodnotí váhu své rady tím, že jí dají pilulky; tím jako by v podstatě říkali: „Běž a soulož.“

(G. H. Orvin, Dospívání - Kniha pro rodiče)

Je patrné, že obě dnešní textové ukázky spolu souvisejí, a to tematicky - hlavní myšlenka říká, že rodič je zodpovědný nejen za obsah výchovy, ale také za způsob, jímž jej dítěti předává.

Vše, co se v úryvku z nihy G. H. Orvina říká, k vyjádření této myšlenky směřuje: nenalzáme tu nepodstatné informace. Z povahy textu plyne, že tu nejsou žádné prostředky (např. tropy), jež by umožnily různé interpretace významu. A pokud jde o tzv. komunikační situaci (= tedy kdo, kde, ke komu a proč „mluví“), vše včetně uvedeného zdroje na-

svědčuje, že původcem textu je poučená osoba, která v populárně naučné publikaci předává rady rodičům.

Ve druhé části analýzy se zaměříme na určení funkčního stylu a slohového útvaru. Lze říci, že z hlediska slovní zásoby jde o spisovnou češtinu, o ni jde i v případě prostředků mluvnických (= autor tedy usiluje o to, aby čtenář plně porozuměl smyslu sdělení jeho textu).

Kompoziční výstavba není nijak komplikována; uplatňuje se tu tedy pouze tzv. horizon-

tální členění užívající typický prostředek pro rytmičké členění textu, jímž je odstavec. Tato slohová strategie souvisí i s volbou slohového postupu, jež můžeme určit jako výkladový, souvisí to i s kompoziční - uspořádáním - textu: autor výklad vede tak, že předkládá tvrzení, která dokládá příkladem.

Všechny popsané jevy textu - jazykové prostředky, kompoziční výstavba i slohový postup - nás opravňují k tvrzení, že autor využil populárně naučný funkční styl a jeho typický útvár - popularizační studii.

rozbor